

Миодраг Павловић

РАДОМИР ПРОДАНОВИЋ

1914. Краљево — 1944. Београд

Рођени принц песника није доживео да своја принчевска права оствари. Завршио је Теолошки факултет, рукоположен за свештеника, био је професор веронауке у гимназији, уписао пред рат студије енглеског језика и књижевности. Оженио се млађом од моје две сестре од тетке, Милицом Радаковић, из породице честитих Личана из кругова великих породица Илића, Добрића, Омчикуса. Ја сам био Миличин девер на венчању у београдској Савиначкој цркви и стекао сам у Радомиру првог великог пријатеља, „великог друга“ тринаест година старијег од мене. Никада нисам ниједног пријатеља више ценио и волео од њега. Био је оличење племените памети и имао је песнички позив у својим жилама. Као да је геније песпиштва сишао на њега још пре рођења. Његов професор у гимназији био је Момчило Настасијевић, друг у школској клупи Светозар Бркић, другарица — Вида Марковић. За време ратних година у Београду дружио сам се са њим свакодневно. Очекивао је много од долазећих послератних дана: славу, слободу, пуноћу живота за којим је чежно нагонима здравог, младог, маштовитог човека. Био је разумно побожан, одушевљен Достојевским и Платоном, Његошем и Бором Станковићем. Преводио је песме Шелијеве и Т. С. Елиота, тражио од мене да му препричавам Пиранделове драме које сам већ могао да читам на италијанском. Био је висок, витак, проређене светлосмеђе косе, волео је друштво својих пријатеља међу којима је било разних професија: један музичар (Бора Илић), будући критичар (Миодраг Оташевић), песник и преводилац са енглеског Југослав Ђорђевић (превео Шелијевог *Ослобођеног Прометјеја*). Његов најближи пријатељ Светозар Бркић био је у

редовима НОВ где је његов старији брат Душан Бркић заузимао у политичкој хијерархији високо место. Редовно сам присуствовао њиховим састанцима, слушао разговоре о књижевности и у њима учествовао. Биле су то године праве иницијације у књижевност и поезију, као и у писање песничких текстова. Југослав је више пута говорио о Фрејзеровој *Злајној грани*, Радомира је поред књижевности исконски интересовала философска мисао. Радо је ишао на концерте и у позориште, и за време окупације написао је две драме, од којих је сачувана једна, *Слепи виде*, објављена пре неколико година у часопису *Сцена*.

Његова погибија, као и погибија његове супруге Милице, трогодишњег сина Душка, и Миличине мајке Љубице, оца Лазара, сестре Вукице на дан 16. априла 1944. најтрагичнији је догађај у целом мом досадашњем животу. Сви су становали у истој згради у улици Страхинића Бана број 77. Сматрао сам Радомира за изабраника среће у сваком погледу. Очекивали смо тад да се рат убрзо заврши и да удахнемо живот пуним плућима, без немачких чета које су марширале Београдом. Прелетања америчких и енглеских авиона над Београдом, слом немачких дивизија под Стаљинградом, јасно су наговештавали како ће се рат завршити, мада се још није знало ко ће на нашим теренима превладати. Но у Радомиру су преовлађивала тмурна расположења. Причао ми је и један свој сан: велика риба пада са неба у димњак њихове куће и све их прогута. Био је Радомир човек предосећања и слутњи; имао је у себи нешто од балканског мага. Радо сам ишао код њих у посету, често изгладнео у беди окупацијских дана. Код њих сам био нахраћен, али ја сам се најрадије пењао на четврти спрат на разговор с Радомиром. О Божићу сам био редовно њихов положајник. Ускрс сам ишао да честитам. Становао сам са мајком тада у Цвијићевој улици број 99, удаљен од Радомирове и тетке Љубичине адресе двадесетак минута бржег, дечачког хода. У недељу на Ускрс 1944. авиони су више пута надлетали Београд, и преко радија су се чула упозорења на више језика о присуству „непријатељских авиона над Београдом”. Гледали смо са прозора нашег стана у Цвијићевој улици шта се збива на небу; видели су се и падобранци. Неколико англо-америчких авиона било је погођено и њихови пилоти су се спасавали. У својој ратној лаковерности наше комшије су помислиле да је искакање падобранаца знак да је почело савезничко искрцавање, инвазија, и да оно почиње баш ту пред нама, над Београдом. После друге узбуне праћене искакањем падобранаца, поверовали смо да је све готово. Сирене су одсвирале крај узбуне. Мајка ми је предложила да кренем код тетке Љубице да честитам Ускрс. Ја сам се колебао. Улицама су ходали само ретки пролазници. Нека зла слутња остала је да лебди над градом. Мада смо веровали да нас неће баш на Ускрс бомбардовати, остала је у нама нека неизвесност: да ли они баш знају да је нама празник, и шта би то њима могло да значи? Питао сам мајку шта да радим ако ме узбуна затекне на улици. Она је на основу неких архаичних, родбинских критеријума рекла: слободно иди код тетке Љубице. Код њих је као да си овде, код куће. Тај савет ми се некако није допао и пошао сам на честитање убрзаним ходом, са унутрашњим колебањем.

Пред монументалним улазом у Ботаничку башту, крај дебелог стабла старе липе која је некад ту стајала, задесио ме је трећи знак за узбуну. Обазрех се: никог на улици, ни у улици Таковској, нити у Далматинској. Звук узбуне је долазио са неба које није никакав призвук доброте. Потпуно сам, на улици, требало је да донесем одлуку која се тиче мога живота. Велика капија је била нема и двосмислена. Могла је да значи почетак силаска у доњи свет или обећање новог живота. Мислио сам као да обављам неку рачунску радњу. Било је опасно остати на улици, склопити се у неку оближњу капију — малецке куће нису обећавале никакву заштиту. Скренути у Ботаничку башту — увек сам волео отворен простор — опасност од шрапнела прогивавионских граната била је исувише велика. Шта ми је ближе? Сићи поред Бајлонијеве пијаце до почетка улице Страхинића Бана, или се убрзаним ходом вратити у Цвијићеву улицу до куће? Удаљења су мислим била подједнака. Мајчин савет нисам узео у обзир. Узео сам у обзир други критеријум, — ако бомбардују већа је вероватноћа да ће гађати центар града, него крај у коме ми станујемо. Морао сам пожурити са одлуком. Пут силаска према драгим рођацима учинио ми се сасвим непривлачним; као да се нека преграда од мутног стакла испречила пред мене док сам гледао у правцу у коме сам ходао. Окренух се и журно, излажући се опасности да ме пресретне нека војна или жандармеријска патрола, враћао сам се кући поред расцветалих ружа на оградама испред башти у улици Драже Павловића.

Док сам се пењао уз степенице јасно су се чули мотори авиона што надлетали Београд. Унутарњи глас ми је говорио да сам добро урадио што сам се вратио кући, али једна nelaгодност ме је ледила: што нисам отишао да честитам како сам се најавио? Тиме сам показао да бих се код њих осећао несигурним. Мајка се изненадила кад је видела да се враћам усред узбуне. „Шта ће мислити тетка Љубица” — питала се. Као да сам учинио нешто што није било у реду. Онда нам стаде дах: чуо се познати фијук који означава да падају бомбе. Нисмо се честито ни уплашили а тле је почело да се тресе и потмули, злокобни тутањ је допирао до нас. После кратког времена завладала је тишина. Погледасмо кроз прозор у правцу одакле се чуо тутањ експлозија. Изнад кровова у правцу Бајлонијеве пијаце дизао се дим и облаци прашине, указујући где су пале бомбе. Тамо куда је требало да ја одем. Облаци дима и прашине, изнад кућа, затим један досад непознат жамор: невидљива маса света приближавала се Цвијићевом улицом, пуштајући гласове страха и престрављености, покушавајући у бежању нешто да каже: бежали су људи из погођене четврти, главом без обзира, само што даље од неке страхоте која се њима указала и која се не може испричати.

Коб се осећа као најгора несрећа, и попут праве несреће кад је извршена, не само да је непоправљива, него сваког дана изгледа да је све дубља. У себи има нешто необјашњиво, као што је необјашњиво ако се неко измакне удару коби, како се и зашто то десило. Слутили смо шта се тамо десило, покушали смо да зовемо телефоном, али одзива није било. Мајка се брзо спустила да пита бегунце одакле долазе и шта је све по-

гођено. Више њих је рекло да је погођен почетак улице Страхињића Бана и мама је одјурила да види шта се заправо десило. Ја сам био приморан овога пута да останем код куће. Мама се вратила широко отворених очију. Њихова кућа стоји цела али погођена бомбом која је експлодирала у подруму. Нико се из куће не јавља. Можда нису сви били у подруму? Изговарали смо разне претпоставке о томе како је неко од њих могао да преживи, али смо знали да је ћутање које је долазило оданде било ћутање нестанка.

У току поподнева у тишини која је завладала читавим градом мајка је још једном отишла до куће настрадалих. Под Немцима су се рушевине брзо рапчишћавале, за разлику од априлских дана 1941. Сви погинули су били извучени из подрума и изложени пред кућом, на улици. Иако су били карбонизовани од дејства бомбе, могли су се распознати. Погинули свих шесторо. И сви други укућани. Да идем да их видим? Не, није то за тебе. Не можемо ником помоћи. Мајка је опет хтела да ме види на некој другој адреси. Одвела ме је код једног суседа у Албанској улици да спавам у кревету свеже пресвученом у белу постељину и да се под окриљем мени непознатог, периферијског амбијента, смирим. Пре но што сам заспао, сећам се, први пут ми је прошла кроз главу мисао да сам ја преживео и да ми је читав један живот, мој будући живот, данас у подне, у околностима најцрње трагедије, дат на поклон.

Не знам да ли сам икада рекао „бог да им душу прости”. Ко умре тако изненадном и мученичком смрћу вероватно је све окајао самим чином умирања. Смрт њихова је остала за мене у домену непојамног; због тих смрти остао сам напола агностик.

Нисам добро схватао ни оно што се десило десетак дана касније, када су се појавили наследници да изнесу и потоваре ствари сачуване у стану Радаковића на другом спрату, и код Продановићевих на четвртном. У оба стана све је остало сачувано усред њихове погибије. Ниједна чаша није напрсла, ниједно ускршње јаје није искочило из кристалних чинија на столу. Да су Радомирови остали да седе у дневној соби, да је Вукица седела за клавиром, тетка Љубица за штедњаком у кујни, чика Лазо уз новине у трпезарији, могли су после бомбардовања да устану, неозлеђени. Само би им степениште недостајало да изађу напоље и да разгледају шта се десило. Овако, рођени брат чика Лазин, Илија, довео је раднике да иселе све ствари са другог спрата и да их однесу незнано куд. Тог брата никад раније нисмо видели. У кућу га нису примали. Једно време је живео и радио у Америци и оданде се вратио, говорило се, са *tabesom dorsalisom*. Са мном и мајком није прозборио ни речи. Онда је дошла Радомирова родбина и однела ствари са четвртог спрата, иако су биле купљене са стране Миличаних родитеља. Није нам било понуђено ништа, ни за успомену на Милицу, Радомира, Душка, Вукицу или на тетку Љубицу и теку Радаковиће. Мене је највише занимало, пак, да ли ће се појавити Радомирова свеска укоричена у кожу, у коју је уписао све своје песме што је сматрао успешним и довршеним. У тој лепо повезаној све-

сци-споменару налазило се читаво Радомирово песничко дело, изредиговано, руком исписано. Но та се свеска није појавила никада. Његово песничко дело ће се састојати од песама искуцаних на машини, или исписаних руком које је Радомир случајно, или слутећи нешто, раздао својим пријатељима. Од тих листова папира саставили смо касније, Света Бркић и ја, рукопис сабраних Радомирових песама и објавили га у Српској књижевној задрузи под насловом *Глас* (1962).

Рођен током Првог светског рата, погинуо при крају Другог, Радомир је тек почео да остварује свој велики талент и да тка своју песничку визију. Да је остао жив, сигуран сам, био би један од темељних наших духовних песника и једини прави настављач нашег другог великана у поезији: Момчила Настасијевића. Овако је међу многим нашим прекраћеним песничким судбинама, Продановић остао најболније неостварен. И велик у исти мах.

Београд, маја 1999.

